

EKONOMSKI IN DRUŽBENI DENAR: RAZUMEVANJE LEGITIMNOSTI V MONETARNEM SISTEMU

Feliks Možina, magistrski študent, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta

Red. prof. dr. Bogomir Kovač, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta

Povzetek: V prispevku avtorja pojasnjujeta vlogo legitimnosti znotraj monetarnega sistema, ki se odraža v okvirih ekonomskega pogleda na denar. Predlagata širši pogled na denar skozi pojem družbenega denarja. Družbeni denar kot alternativo ekonomskemu denarju zaznamujejo predvsem antropološke in sociološke dimenzije, kot so načelo vzajemnosti, ekonomika obdarovanja ter družbeni dogovori (pogodbe). Le s pomočjo slednjih je mogoče jasno opredeliti vlogo legitimnosti kot nujnega pogoja za stabilen monetarni sistem.

Ključne besede: družbeni denar, ekonomski denar, legitimnost, zaupanje, monetarni sistem

COBISS: 1.04

1 Uvod

S konceptom denarja se posameznik ukvarja vsakodnevno. Z njim na trgu kupuje in prodaja proizvode ter storitve, zato je zanj denar predvsem sredstvo menjave in plačilno sredstvo. To bi bil verjetno najpogostejši odgovor na vprašanje, kaj je denar. Terja najmanj miselnega naprežanja, saj je taka vsakdanja interpretacija denarja sila logična in enostavna. Toda preveč preproste razlage za relativno skrivnostno naravo denarja in omejevanje vsenavzočnega denarja na funkcijo menjave in plačevanja je obenem skrajno sumljivo. Le zakaj bi o denarju govorili s takšno lahkoto in površnostjo, čeprav ga vsakodnevno uporabljamo in nam toliko pomeni? Zakaj je naše razumevanje denarja obratno sorazmerno z njegovo pomembnostjo v našem življenju? Smo do njega zato tako indiferentni, ker ga dojemamo in jemljemo kot nekaj nevtralnega?

V tej nejasnosti se izgubi tudi legitimnost, s katero ortodoksna veja ekonomske misli opleta v kontekstu nevtralnega denarja. Da bi ta problem skozi pričujoči prispevek poskušali razrešiti, si zastavljamo sledeče raziskovalno vprašanje: »Kakšno vlogo ima legitimnost, če je denar nevtralen?« To raziskovalno vprašanje nakazuje na paradoks – če je denar nevtralen, potem legitimnost pravzaprav ni pomembna.

Da bi lahko to protislovje razrešili, se moramo poslužiti dveh diametralno nasprotnih pogledov na denar: ekonomskega in družbenega. Prvi pogled se je uveljavil znotraj ortodoksne veje ekonomske misli in še danes živi v osrednjih učbenikih ter predavalnicah ekonomskih oddelkov univerz po svetu. Zadnji pa je prisoten predvsem v širšem zaledju družboslovnih znanosti, v sociologiji, filozofiji in antropologiji. Namen prispevka je, da bralec spozna razliko med ekonomskim in družbenim denarjem, končni cilj pa, da preko te dihotomije razume vlogo legitimnosti v monetarnem sistemu.

Ta je namreč ključnega pomena za stabilnost in učinkovitost gospodarskega okolja. Zaupanje v centralne banke in njihove politike zagotavlja, da ljudje sprejemajo valuto kot sredstvo menjave. Ko centralna banka deluje transparentno in v skladu s pričakovanji javnosti, krepi legitimnost svojega delovanja, kar zmanjšuje tveganje za finančne krize in posledično družbene nestabilnosti. V trenutnih gospodarskih razmerah, ko se soočamo z inflacijskimi pritiski, geopolitičnimi trenji in gospodarskimi negotovostmi, je vzdrževanje legitimnosti monetarnih institucij ključnega pomena za doseganje ciljev zdravega in trajnostnega poslovnega okolja. Te cilje pa je mogoče dosegati le s celovitim razumevanjem denarja in legitimnosti.

2 Dihotomija denarja

Moderna monetarna teorija ima svoje izvore v Aristotelovi teoriji denarja. Vsi poznejši razlagalci in preučevalci denarja so na podlagi klasične grške filozofije ostali pri opisih njegovih temeljnih funkcij. Za Huma (1985), Cantillona (1982), Northa (1691) in druge je bil denar predvsem sredstvo menjave, kot pojasnjuje v svoji analitični študiji Fuller (2020). Njihov pristop pa je kot najvplivnejši združevalec in povezovalec dotedanje ekonomske misli prevzel tudi Smith in tako nastavil smer za nadaljnjo funkcionalno opredelitev denarja.

Šele XIX. stoletje je prineslo celovitejšo obravnavo denarja ter tako nakazalo njegovo skrivnostno vlogo. Za Marxa (1974) je imel denar ambivalentno naravo, saj združuje in razdružuje kapitalistični svet, stoji v jedru blagovne menjave, družbene enigme vrednosti in blagovnega fetišizma. V sočnem metaforičnem jeziku je »vseprisoten Bog« in hkrati »univerzalna kurba« (Goodwin, 1986). Simmel (2005), ki je deloval na prelomu XIX. stoletja, je na denar gledal z večjim optimizmom kot Marx. Posedovanje denarja je pojmoval kot človeško opolnomočenje, saj dopušča svobodno izbiro med potrošnjo in varčevanjem znotraj družbene, materialne, časovne in prostorske sfere (Simmel, 2005). Simmlovo razumevanje denarja kot opolnomočenje človeka in Marxovo kot sredstvo alienacije in izkoriščanja sta dve skrajnosti skupne teoretske agende družbenega pogleda na denar.

V XX. stoletju je denarni svet postal del vedno bolj razvejane ekonomske teorije, hkrati pa tudi del bolj operativnih pristopov ekonomskih politik. Pragmatična zavezanost monetarne teorije je zato v veliki meri povzročila, da so začeli opuščati sociološko, antropološko in filozofsko interpretacijo družbenih vidikov denarja konec XIX. in na prelomu XX. stoletja. Sodobna monetarna ekonomska teorija je vlogo in pomen denarja vrnila na Smithova izhodišča, prevladujoča neoklasična ekonomska doktrina pa ga ponovno razume kot funkcionalno ekonomsko sredstvo tržnega gospodarstva (Sušjan, 2006).

V zgodovinski interpretaciji denarja sta se torej uveljavila dva diametralno nasprotna pogleda (dihotomija denarja): ekonomski in družbeni, kot smo zapisali že uvodoma. Da bi bolje razumeli razloge za prevlado ekonomskega pogleda nad družbenim in posledično zmotno razumevanje legitimnosti, moramo podrobneje razložiti vsakega izmed njiju.

3   **Ekonomski denar**

Teorija ekonomskega denarja se je razvila v osrčju klasične politične ekonomije v XVIII. stoletju in se je pozneje obdržala v vseh vejah ekonomskih doktrin, zlasti jedrnega dela neoklasične paradigme v XX. stoletju. Zanj z epistemološkega vidika veljajo značilno deduktivno sklepanje, izrazita matematična obravnava problemov in ekonometrično modeliranje. Ekonomski denar je tako po eni strani omogočal veljavnost temeljnih ekonomskih teorij, ki so sodobno ekonomsko znanost usmerjale h konceptualizaciji splošnega tržnega ravnotežja. Po drugi strani pa je prav ta teoretski pristop omogočil poglobitev ekonomskega razumevanja denarja v okviru monetarne teorije. Obe strani se dopolnjujeta in prav tu leži temeljni razlog, zakaj je prevladujoča neoklasična ekonomska teorija ostala tako razširjena in priljubljena. Njena teoretska moč in prepričljivost ni toliko v poglobljenem razkrivanju središčnih problemov in protislovij tržne ekonomije, temveč v logičnosti, preprostosti in nevtralnosti njene epistemologije in naracije teoretskih sistemov (Sušjan, 2006).

Razvoj denarja je v tej teoretski konstrukciji linearen. To pomeni, da sledi iz frikcijske blagovne menjave in zato primarno opravlja vlogo posredovanja menjave. Denar je izvirno, torej tržno blago in zgolj nekakšno ekonomsko mazilo, ki lajša potek menjave. V elementarni celici tržne B-D-B (blago-denar-blago) je njegova posredovalna vloga logična in preprosta. Njegova narava je hkrati tudi nevtralna, kar pomeni, da je zgolj zunanja in vmesna tančica, ki ovija ekonomske tržne transakcije prodaje (B-D) in nakupa (D-B). Nevtralnost denarja pomeni, da gibanje količine denarja v menjalnem procesu nima nikakršnih dolgoročnih vplivov na realne spremenljivke gospodarstva, kot so količina proizvedenih dobrin, produktivnost ali gospodarska rast (Humphrey, 1997).

Ekonomska teorija je namesto poglobljenega razumevanja denarja ponudila njegovo pojasnjevanje prek ekonomskih funkcij, ki jih opravlja v tržni menjavi. Ekonomski denar najpogosteje opredeljujejo tri funkcije: denar kot sredstvo menjave, denar kot hranilec vrednosti in denar kot merilec vrednosti.

4   **Družbeni denar**

Teorija družbenega denarja zavzema v primerjavi z ekonomsko teorijo popolnoma nasprotno stališče. Nevtralnost denarne igre tu ne obstaja, saj dobi denar vlogo notranje substance družbene skupnosti. Razlog za spregled te teoretske paradigme je torej jasen. Prevladujoča ortodoksna ekonomska teorija pri takšnem pristopu ne bi mogla preživeti, vse ekonomske teorije, ki so v XIX. stoletju opustile teorijo (delovne) vrednosti in jo nadomestile s preprosto marginalistično

interpretacijo teorije cen, bi namreč brez teze o družbeni nevtralnosti denarja propadle (Sušjan, 2006). Zaradi svoje abstraktnosti in težavnosti se je teorija družbenega denarja razširila predvsem v ekonomski zgodovini in antropologiji.

Aglietta (2002) opozarja, da razvoja denarja ne moremo pojasnjevati prek funkcij tržne menjave. Denarna razmerja namreč niso linearno sosledje menjalnih razmerij, temveč imajo primarno zgodovinski značaj. To pomeni, da je denar toliko star kot družba, saj je po svojem izvoru družbeni dogovor. Ta dogovor sloni na vzajemnosti (načelo isto z istim), saj zagotavlja, da se prejeta enakovredno povrne (Mauss, 1996). V procesu vzajemne transakcije se dodatno oblikuje temeljno družbeno razmerje – svojevrstno dolžniško upniško razmerje. Upnik verjame, da mu bo dolжник primerno povrnil. Da določen denar ostane v veljavi, mora torej obstati družbeni dogovor, ki pa ga zagotavlja legitimnost. Ta temelji na zaupanju posameznikov in je opredeljena kot lastnost institucij, da diskrecijsko izvršujejo svojo avtoriteto. Denar torej ni tržno, temveč je politično blago iz dveh razlogov: ker njegova pojavnost izvira iz družbenega dogovora in ker mora za stabilni monetarni sistem, kot bomo videli, jamčiti suveren.

Ekonomski denar temelji na svoji funkcionalnosti, družbeni denar pa na vlogi in pomenu družbenega dogovora. Kot vsak dogovor tudi družbeni dogovor o denarju temelji na zaupanju in prav to je osrednja točka razlikovanja družbenega in ekonomskega denarja. Pri slednjem je zaupanje podrejeno pomenu denarne funkcionalnosti in zato v teh okvirih nima jasne vloge. Legitimnost je torej mogoče razumeti le preko družbenega pogleda na denar.

5 Legitimnost v monetarnem sistemu

Aglietta (2002) predstavi zaupanje na treh ravneh. Osnovno zaupanje, ki ga označi kot metodološko, je utemeljeno na rutini oziroma tradiciji. Izhaja iz vsakokratnega uspešnega upoštevanja objektiviziranih pravil kot mehanizma vzajemnosti (načelo isto z istim), o katerem smo pisali predhodno. Zaradi denarne ambivalentnosti, o kateri je govoril že Marx (v: Goodwin, 1986), ki ljudi obenem združuje in razdružuje, je takšen način zaupanja prešibak. Želje po denarju kot simbolu moči so namreč za posameznika mnogo močnejše od njegovih prizadevanj, da bi deloval po načelih in mehanizmu vzajemnosti (Aglietta, 2002).

Za stabilen monetarni sistem in tudi za družbo je zato potrebna višja raven zaupanja. Aglietta (2018) zato vpelje pojem suverenosti, ki ga v izhodišču opredeli kot razmerje med smrtnim in nesmrtnim. Ker je nesmrtno nadrejeno smrtnemu, je suverenosti priznana izhodiščna legitimnost.

Suveren je tako lahko država, saj zaobjema element nesmrtnosti (ljudje pripadajo svojemu narodu) in obenem element smrtnega posameznika. Zgodovinski, kulturni in institucionalni temelji namreč presegajo življenjsko dobo posameznikov in generacij. Ker je državi priznana izvorna legitimnost, lahko z oblastnim aktom katerokoli obliko denarja razglasi za zakonito plačilno sredstvo. Mehanizem vzajemnosti lahko odteje poteka zgolj v novorazglašeni državni valuti. Politična entiteta (država) je sedaj tista, ki lahko zagotovi nadaljnje ravni zaupanja in tako tudi večjo stabilnost monetarnega sistema ter družbe (Aglietta, 2002).

Država preko centralne banke (v nadaljevanju CB) omogoča drugo raven zaupanja – hierarhično zaupanje. CB je namreč v nadrejenem položaju do poslovnih bank, saj preko funkcije posojilodajalca v skrajni sili zagotavlja splošno stabilnost. Poslovne banke morajo v zameno poskrbeti, da so depoziti njihovih komitentov do določene višine zavarovani (Aglietta, 2018). Na ta način zagotavljanje stabilnosti krepi legitimnost teh institucij, zato hierarhično zaupanje deluje kot varovalka, ki ob odpovedi metodološkega zaupanja preprečuje nastanek monetarne krize. Gre torej za pozitivno povratno zanko – stabilnost monetarnega sistema pripomore k večji legitimnosti, ta privede do več zaupanja, slednje pa spet krepi stabilnost.

Tretjo raven zaupanja Aglietta (2018) označuje kot etično zaupanje, ki izhaja iz zavezanosti monetarnih institucij k neodvisnemu in pravičnemu ravnanju. To zaupanje temelji na pričakovanih ukrepih, zato je še posebej pomembno, da CB in druge monetarne institucije dosledno sledijo visokim etičnim standardom ter ohranjajo avtonomijo in neodvisnost od drugih vej oblasti (Grahl, 2000).

Denar lahko torej s tako končno obliko, kot jo poznamo danes, vse svoje ekonomske funkcije pridobi zgolj kot politično blago. Le suverenost lahko namreč zagotavlja potrebno zaupanje, s tem pa dobimo tudi robustnejši monetarni sistem ter stabilno družbo.

6 Sklep

Kot lahko vidimo, denar pod svojim površjem skriva zapleteno, nejasno in abstraktno naravo, ki pa mu je ortodoksna veja ekonomske misli, zaradi prikladnosti alternativne kvantitetne teorije denarja, ne priznava. Posledično se v tej hoteni nevednosti razblini tudi vloga legitimnosti – obenem je brezoblična, nepotrebna, hkrati pa ji vsi guvernerji centralnih bank pripisujejo določeno težo.

Kljub temu je realnost zgovorna. Vsak upad zaupanja v monetarni sistem zaznamuje najmanj upad gospodarske aktivnosti ali najhuje kolaps finančnega sistema ter družbene stabilnosti.

Jasno vlogo in vzročno povezavo z realnimi spremenljivkami lahko legitimnosti pripišemo le z razumevanjem družbenega denarja. To je tudi odgovor na raziskovalno vprašanje, ki smo ga zastavili v uvodnem delu. Če želimo vzdrževati zdravo in trajnostno poslovno okolje, moramo razumeti širšo vlogo, ki jo v današnjem svetu igra denar.

Razumevanje vloge denarja je še posebej pomembno za oblikovalce monetarne politike, ki s svojimi odločitvami vsakodnevno vplivajo na stabilnost finančnega sistema in družbe na sploh. Poznavanje širših implikacij denarja namreč ne omogoča le razumevanja vloge legitimnosti v monetarnem sistemu, temveč zagotavlja tudi boljše poznavanje družbene dinamike.

Viri

Aglietta, M. (2002). Whence and whither money? V *The future of money* (str. 31–72). OECD Publication Services.

Aglietta, M. (2018). *Money: 5,000 years of debt and power*. Verso books.

Cantillon, R. (1982). *Opća rasprava o prirodi trgovine*. Centra za kulturnu djelatnost Zagreb.

Fuller, E. W. (2020). *A source book on early monetary thought*. Edward Elgar Publishing.

Goodwin, B. (1986). The political philosophy of money. *History of political thought*, 7(3), 537–568. <http://www.jstor.org/stable/26213317>

Grahl, J. (2000). Review essay money as sovereignty: The economics of Michel Aglietta. *New Political Economy*, 5(2), 291–316. <https://doi.org/10.1080/713687767>

Hume, D. (1985). Of money (prvotno izdano 1752). V E. F. Miller (ur.), *Essays, moral, political, and literary* (str. 281–294). Liberty Fund.

Humphrey, T. M. (1997). Fisher and wicksell on the quantity theory. *Economic Quarterly*, 83(4), 71–90. <https://fedinprint.org/item/fedreq/26286>

Marx, K. (1974). *Economic and philosophic manuscripts of 1844*. Moscow: Progress Publishers.

Mauss, M. (1996). *Esej o daru in drugi spisi*. Studia humanitatis.

North, D. (1691). *Discourses upon trade; Principally directed to the cases of the interest, coynage, clipping, increase of money*. London: Printed for Tho. Basset.

Simmel, G. (2005). *Filozofija denarja*. Beletrina.

Sušjan, A. (2006). *Uvod v zgodovino ekonomske misli*. Ekonomska fakulteta